

دانشگاه تبریز
دانشکده هنرهای زیبا
دانشگاه تبریز

School of Architecture
College of Fine Arts
University of Tabriz

هنر و فضای مابین

Art and the Space In-between

مهمین رویداد بین المللی در حوزه هنر، معماری و فضای مابین

International Symposium on Space, Unfamiliarity and Latent Dimensions in Art and Architecture (ISLDD)

10-11th Sept. 2022

10-11 شهریور 1402

مکان برگزاری: سالن همایش‌ها، دانشگاه تبریز، خیابان مدرس، تبریز

دانشگاه تبریز

دانشکده هنرهای زیبا

انجمن بین‌المللی
معماری و هنر

مدرسه معماری

انجمن بین‌المللی
معماری و هنر

انجمن بین‌المللی
معماری و هنر

گزارش سمپوزیوم بین المللی هنر و فضای مابین: فضا، آستانگی و ابعاد نهفته در هنر و معماری

۲۰-۱۹ شهریور ۱۴۰۱

دانشگاه تهران

دانشکده هنرهای زیبا، دانشکده معماری

اعضای برگزار کننده:

خانم دکتر الهام اندرودی: دبیر علمی، دانشیار و عضو هیأت علمی دانشکده معماری، دانشکده هنرهای زیبا
آقای دکتر سیدیحیی اسلامی: رئیس، استادیار و عضو هیأت علمی دانشکده معماری، دانشکده هنرهای زیبا

آقای احسان مسعود: دبیر اجرایی، مدرس دانشکده معماری، دانشکده هنرهای زیبا

خانم فاطمه سادات عسگری: عضو کمیته اجرایی و مسئول روابط بین الملل سمپوزیوم

آقای سید احمد آل یاسین: عضو کمیته اجرایی و مدیر هنری سمپوزیوم

آقای حمید هاشمی: مسئول سمعی و بصری

دانشجویان انجمن علمی معماری دانشکده هنرهای زیبا: عضو کمیته اجرایی

تهیه و تنظیم: الهام اندرودی

مقدمه:

سمپوزیوم هنر و فضای مابین در دو روز ۱۹ و ۲۰ شهریور در دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا، دانشکده معماری برگزار شد. در این سمپوزیوم ۹ استاد ژاپنی از دانشگاه های هنر ناما، هنروفهرنگ شیزوآکا، طراحی کوبه، موسسه علوم و هنر ملیا، علوم توکیو، هنرتوکیو و هوسی و ۸ استاد ایرانی از دانشگاه های تهران، شهیدبهشتی و دانشگاه هنرتهران به ارائه مقاله و سخنرانی پرداختند. در آیین افتتاح این سمپوزیوم در کنار رئیس دانشکده هنرهای زیبا جناب آقای دکتر مظاهریان و مدیرکل همکاری های بین الملل دانشگاه تهران جناب آقای اسکندری، جناب آقای کازوتوشی آیکاوا سفیر ژاپن در ایران به ایراد سخنرانی پرداختند. در مجموع دویز حدود ۴۳۰ شرکت کننده از رشته های مختلف هنر، معماری، مطالعات ژاپن و غیره در سمپوزیوم شرکت کردند. این سمپوزیوم با حمایت مالی و معنوی دانشکده معماری دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران، معاونت بین الملل دانشگاه تهران، بنیاد ژاپن، موسسه آرکی دیات توکیو، آقای آراتا ایسوزاکی معمار برنده جایزه پریترگر ۲۰۱۹، بنیاد ژاپن، و سفارت ژاپن در ایران برگزار شده و با شمار 01220-50781 در ISC ثبت شده است.

موضوع سمپوزیوم:

فضای مابین در هنر و معماری ایرانی بازتاب اندیشه های مختلفی در بخش ها، عناصر و مفاهیم زیبایی شناسی است. فاصله، تهی و سکوت در فضای مابین جایی برای درک عناصر خلق کننده فضا است و در طول تاریخ و فرهنگ ایران به اشکال مختلفی به متن هنر و معماری معنا بخشیده است. آستانه و درگاه ورود به دنیای درون را ممکن می سازد و فضای واسط میان رخداد های دنیای بیرون با زندگی جاری در دنیای درون است. در طول تاریخ دنیای درون به مثابه پردیس و بهشت همچون مکانی مقلس، گوهر زیبای خود را پنهان می کند و در پشت لایه های مختلفی از انتقال و حرکت، به تدریج و با گذر از بیرون تا درون آشکار می سازد. فضای واسط مرز میان زمین و آسمان را شکل می دهد و جلوه گاه نور و سایه، تاریکی و روشنایی، رنگ و درخشش، و سکوت و صدا است. پرده پوشی و استتار، ابهام و ایهام، فضای تهی و بینابین و لایه های مختلفی از گذر از بیرون تا درون واژگانی است که فضای مابین را تعریف می کند. بسیاری از عناصر و اجزای هنر و معماری ایران در نقاط انتقال و گذر از فضایی به فضای دیگر و در میان عناصر و اجزاء در تطبیق با شان و ارزش فضا شکل می گیرند و به آن معنای متفاوتی می بخشند. در مطالعه ی مقایسه ای میان این مفهوم با اندیشه های شکل دهنده به فضا در مشرق زمین، به مفهوم مشابهی در هنر و معماری ژاپن بر می خوریم. 間 یا "ما" که در زبان ژاپنی یک واژه نگاشت مشابه شعاع نوری است که از میان درگاهی به درون می تابد. اندیشه ی فضای واسط میان درون و برون را در خود منعکس می کند. 間 یا "ما" که هم با معنای زمان و هم مکان به کار گرفته می شود، به فضای خالی مابین خطوط، عناصر، بخش ها و واژه ها ارزش زیبایی شناسی متمایزی می بخشد. "ما" یک وقفه در زمان و یک فاصله و تهی در فضا است که به اندازه ی خود فضا دارای اهمیت در ترکیب بندی کلی است. فضای تهی پر از امکاناتی است که هنوز استفاده نشده و رازهای نگفته ای در خود دارد. بعلاوه، معماری ژاپنی با مفهوم فضای میانی، دنیای داخلی خود را در میان لایه های مختلفی از اجزای شفاف و دلان های به هم مرتبط می پیچد و جنبه های مشابهی در مقایسه با معماری ایرانی را در تعریف فضای داخلی/خارجی در رابطه با نور و سایه، حرکت و مکث، فعالیت و آرامش، و سکوت و صدا شکل می دهد. با توجه به اهمیت و اعتبار مفهوم آستانگی در فرهنگ ایران و 間 یا "ما" در اندیشه زیبایی شناسی شرقی و شکل دادن به مفاهیم مختلفی در هنر و معماری سمپوزیوم بین المللی هنر و فضای مابین در ۱۹ و ۲۰ شهریور ۱۴۰۱ در دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران برگزار شده است.

پیشینه:

بیش از ۴۰ سال پیش، آراتا ایسوزاکی، معمار برنده جایزه پritzker در ژاپن، با استفاده از نمایشگاهی با عنوان "MA - فضا / زمان در ژاپن" که در پاریس برگزار شد ایده 間 یا "ما" را به دنیای غرب مطرح کرد. اصطلاح 間 یا "ما" برای توضیح منحصر به فرد بودن و خاص بودن معماری و هنر ژاپنی، در تضاد با ایده غربی فضا، که مفهوم روشنی از مز و سلسله مراتب دارد، استفاده شد. رویکرد او تنها از خود معماری نشأت نمی‌گیرد، بلکه از خوانش عمیق فلسفه و ادبیات شرق نیز سرچشمه می‌گیرد، که نشان‌دهنده احساس ابهام و عدم قطعیت بین مواجهه با فضاها و اشیایی مانند بیرون لادرون یا پوچ/جامد است. تلاش ایسوزاکی پس از آن بذریه‌های جدیدی از درک معماری و فضا را کاشت که از قید و بندهای منطق کلاسیک تفکر غرب محور رهایی یافته است. معماری شرقی، به روشی بسیار گسترده‌تر، می‌تواند با مفهومی آزاد مانند بینابین یا "ما" (間) تفسیر شود. این سمپوزیوم ثمره بحث مشترک متخصصان ایرانی و ژاپنی در زمینه معماری، هنر، ادبیات و موسیقی برای چند سال است. به منظور برگزاری یک نمایشگاه و انتشار دانشنامه با این موضوع در سال آینده، کارشناسان و متخصصان از دو گوشه مشرق زمین در قالب مجمع خردمندان در تهران گرد هم می‌آیند.

اهداف:

- تأمل درباره مفاهیم مربوط به فضا، آستانگی و ابعاد نهفته در هنر و معماری
- مفهوم مکث، درمیان بودن، و خلا مولد در هنر و معماری مشرق زمین
- تعامل و تبادل فرهنگی و مطالعات میان رشته‌ای میان ایران و ژاپن
- مفهوم آستانگی در هنر و معماری اسلامی-ایرانی و مفهوم "ما" یا "間" در هنر و معماری ژاپن
- بازخوانی و بازنمایی هنر و معماری ایرانی-اسلامی در عرصه بین‌المللی و در مقایسه با سایر تمدن‌های مشرق زمین

محورها:

- پنل ۱: آستانگی و 間 یا "ما" در معماری و فضا
- پنل ۲: آستانگی و 間 یا "ما" در تاریخ و تفکر
- پنل ۳: آستانگی و 間 یا "ما"، کانسپت، مفهوم و لغتشناسی
- پنل ۴: آستانگی و 間 یا "ما" در رسانه، نمایش و آیین‌ها

گزارش روزانه سمپوزیوم (با ارجاع به کلیچه خلاصه مقالات سمپوزیوم):

۱. روز اول: ۱۹ شهریور ۱۴۰۱

۱/۱. ساعت ۸:۳۰ صبح: خوش آمدگویی

جلسه‌ی خوش آمدگویی به جناب آقای کازوتوشی ایکاوا سفیر ژاپن در ایران، هیأت همراه از سفارت ژاپن و اساتید و همراهان ژاپنی، به همراه آقای عبدالمجید اسکندری مدیرکل همکاری‌های بین الملل دانشگاه تهران، آقای اسفندیار زبردست معاون پژوهشی دانشکدگان هنرهای زیبا، آقای دکتر اژدری مشاور بین الملل دانشکدگان هنرهای زیبا و اساتید و مهمانان ایرانی به همراه رئیس و اعضای کمیته‌های علمی و اجرایی سمپوزیوم در دفتر ریاست دانشکدگان هنرهای زیبا جناب آقای دکتر حامد مظاهریان برگزار شد. در این نشست ابتدا خلاصه‌ای از ارتباطات علمی میان دانشکده‌ی معماری دانشکدگان هنرهای زیبا و اساتید ژاپنی به سرپرستی آقای پروفسور ری ایچی میاکه مدیر موزه آرکی دیات و استاد مدعو دانشگاه علوم توکیو پیرامون موضوع سمپوزیوم یعنی آستانگی و فضای مابین در مطالعه‌ی تطبیقی میان ایران و ژاپن ارائه شد. سپس آقای دکتر مظاهریان ضمن خوش آمدگویی بر تلاطم روابط علمی و فرهنگی میان دانشگاه‌های ژاپن و دانشکدگان هنرهای زیبا تأکید کردند. جناب آقای ایکاوا سفیر ژاپن در ایران نیز به سابقه‌ی همکاری علمی و فرهنگی میان ژاپن و ایران با حمایت سفارت ژاپن اشاره کردند و این سمپوزیوم و رویدادهای آتی مربوط به آن را از اتفاقات مهم وابسته دانستند. در این نشست نشان دانشکدگان هنرهای زیبا به جناب آقای ایکاوا و آقای پروفسور ری ایچی میاکه اهدا شد.

جلسه‌ی خوش آمدگویی در دفتر ریاست دانشکدگان هنرهای زیبا جناب آقای دکتر مظاهریان

از راست به چپ: جناب آقای ایکاوا سفیر ژاپن در ایران، آقای پروفسور ناتیهاتا رییس دانشگاه هنر تاما و آقای پروفسور ری ایچی میاکه، مدیر موزه آرکی دیات و استاد مدعو دانشگاه علوم توکیو

اهدای نشان دانشکدگان هنرهای زیبا به جناب آقای ایکاوا سفیر ژاپن در ایران بدست جناب آقای دکتر مظاہریان رییس دانشکدگان هنرهای زیبا

اهدای نشان دانشکدگان هنرهای زیبا به آقای پروفسور میا که بدست جناب آقای دکتر مظاہریان رییس دانشکدگان هنرهای زیبا

اهدای یادبود از دانشگاه هنر تاما به جناب آقای دکتر مظاہریان ریاست دانشکدگان هنرهای زیبا از سوی جناب آقای پروفسور تاته‌هاتا رئیس دانشگاه هنر تاما

جناب آقای ایکاوا سفیر ژاپن در ایران و هیأت همراه از سفرت ژاپن، جناب آقای دکتر مظاهریان رئیس دانشکده‌های هنرهای زیبا، آقای اسکندری منیرکل همکاری- های بین الملل دانشگاه تهران، آقای دکتر زبردست معاون پژوهشی دانشکده‌های هنرهای زیبا، آقای دکتر اژدری مشاور بین الملل دانشکده‌های هنرهای زیبا، خانم دکتر اندودی دبیر علمی و آقای دکتر اسلامی رییس سمپوزیوم، و سخنرانان ژاپنی و ایرانی و در مقابل ساختمان مرکزی دانشکده‌های هنرهای زیبا

میز ثبت نام سمپوزیوم بین المللی هنر و فضای مابین واقع در درب داخلی نگارخانه ی تهران و درب بیرونی نگارخانه تهران

۱/۲ آیین افتتاحیه: ساعت ۹:۰۰ صبح

۱- تلاوت قرآن مجید پخش سرود ملی جمهوری اسلامی ایران و سرود ملی ژاپن

۲- معرفی برنامه آیین افتتاحیه بدست آقای دکتر احسان مسعود دبیر اجرایی سمپوزیوم

۳- آقای عبدالمجید اسکندری، مدیرکل روابط بین الملل دانشگاه تهران:

مدیر کل روابط بین الملل دانشگاه تهران سخن خود را با نام خداوند و خوش آمدگویی به شرکت کنندگان و میهمانان سمپوزیوم آغاز کردند. سپس ایشان برخی خصوصیات ملت ژاپن همانند سخت کوشی، همکاری جمعی در کار و تصمیم گیری بر اساس خرد جمعی در حین احترام به فردگرایی را برشمردند. صفاتی که به نظر می آید برگرفته از فرهنگ زندگی و کار جمعی مبتنی بر جامعه‌ی کشاورزی در ادوار کهن این کشور است. در ادامه ایشان عکس العمل ژاپن نسبت به بلایای طبیعی از جمله زمین لرزه را ستوده و زندگی با زلزله و آمادگی روزمره در برابر وقوع آن را از ویژگی‌های مردم ژاپن برشمردند. استقامت، استمرار، شناسایی مشکل و یافتن راه حل در برابر خرابی ناشی از بلایا از دیگر استعدادهای مهم کسب شده بدست مردم ژاپن در برابر وقایع ویرانگر است. آقای اسکندری در ادامه افزودند: پس از اصلاحات مرن دوره‌ی میچی شاهد افزایش عمومی افراد تحصیل کرده در ژاپن هستیم. فرهنگ احترام به دیگران و احترام به سالمندان، هضم تکنولوژی وارداتی و ایجاد تکنولوژی جدید در حین توجه به سنت‌ها، و خلق تعادل میان تکنولوژی مرن و ارزش‌ها، بهره گیری از ارزش‌های دینی برای بهبود ارزش‌های انسانی از دیگر صفات مهم مردم ژاپن است. معماری ژاپن با الهام از طبیعت و ایجاد تعادل سبک زندگی همخوان با طبیعت را به نمایش می‌گذارد. این تعادل در هنر ژاپنی همانند خطاطی، شعر و معماری دیده می‌شود.

مدیر کل روابط بین الملل دانشگاه تهران به سابقه‌ی همکاری طولانی مدت میان دانشگاه تهران با دانشگاه‌های مهم ژاپن همانند دانشگاه توکیو، دانشگاه توهوگو، دانشگاه واسدا، و حضور تعداد زیادی از فارغ التحصیلان دانشگاه‌های ژاپنی در دانشگاه تهران، و حضور دانشجویان ژاپنی در دانشگاه تهران اشاره کردند و بر استفاده از بورسیه‌های تحصیلی ژاپن برای دانشجویان ایرانی تأکید کردند. ایشان در خاتمه افزودند: "امیدوارم این سمینار برای هنر و معماری دو کشور سودمند باشد موضوع فضای مابین اهمیت فراوانی در درک متن و محتوا دارد. همانطور که این جمله‌ی معروف "خواندن از میان خطوط" نیز به اهمیت رخدادهای در فضای مابین و تفسیر آن اشاره دارد. در اینجا بار دیگر به جناب سفیر ژاپن در ایران و هیأت همراه، اساتید ژاپنی و اساتید ایرانی و شرکت کنندگان سمپوزیوم خوش آمد می‌گویم."

۴- جناب آقای کازوتوشی آیکاوا سفیر ژاپن در ایران

جناب آقای آیکاوا سفیر ژاپن در ایران در ابتدا از حضور در دانشگاه تهران، دانشکده‌های هنرهای زیبا ابراز خرسندی کردند. ایشان به زبان فارسی چنین ادامه دادند: «آقای دکتر آکیرا تاته‌هاتا، رییس کمیته اجرایی نمایشگاه [問] یا «ما»، جناب آقای دکتر محمدمقیمی رییس محترم دانشگاه تهران، جناب آقای حامد مظاهریان، رییس محترم دانشکده‌های زیبای دانشگاه تهران، آقایان و خانم‌ها، از دعوت شما به این گردهم‌آیی سپاسگزاری می‌نمایم. بسیار مفتخرم که در گردهم‌آیی امروز که پیش رویداد نمایشگاه [問] یا «ما» در ایران است حضور داشته باشم. نمایشگاه [問] یا «ما» بیش از ۴۰ سال سابقه دارد. و تقریباً هر بیست سال یکبار برگزار شده است. و من بسیار خوشحالم که شروع خوبی برای تکرار سومین دور برگزاری این نمایشگاه در ایران داریم.» در ادامه جناب سفیر به شرح ۹۰ سال رابطه‌ی دیپلماتیک میان ایران و ژاپن پرداختند. رابطه‌ای که در حوزه‌ی فرهنگ به هزار سال گذشته برمی‌گردد. آثار شیشه‌ای فارسی دوره‌ی ساسانی به ژاپن هم رسیده بوده است (همانطور که آقای اسکندری نیز در سخنرانی خود بدان اشاره کردند) و هنوز سالم در گنجینه‌ی شوسواین در شهر کهن نارا وجود دارد. همچنین به نظر بر اساس کاوش‌های اخیر و اسناد تاریخی، مقامات ایرانی در حدود ۱۳۰۰ سال پیش در دوره‌ی نارا در ژاپن سکونت داشتند. چنین تعامل طولانی و دوجانبه پشتیبان برگزاری سومین دور نمایشگاه [問] یا «ما» در قرن ۲۱ ام است که با حمایت بنیاد ژاپن در ایران برگزار خواهد شد. بدین ترتیب در نتیجه‌ی همکاری دکتر تاته‌هاتا، دکتر میاکه و همکاران ایرانی امیداست تا نمایشگاه [問] یا «ما» در سال آینده با موفقیت برگزار شود. همچنین امیدوارم سمپوزیوم دانشگاه تهران و برنامه‌های دیگر در تبریز و شیراز با موفقیت برگزار شده و مفاهیم نمایشگاه سال آتی [問] یا «ما» که در ایران برگزار می‌شود را گسترش دهد. جناب آیکاوا افزودند: فکر می‌کنم مفهوم فضای مابین، [問] یا «ما» در هنر ایران و ژاپن مشترک است. کانسپت فاصله، سکوت، و فضا در هنر دو کشور پرورده شده است و حس زیبایی شناسی مشترکی را پدید آورده است. تقویت ارتباط فرهنگی میان دو کشور از اولیتهای مهم سفارت ژاپن است و مثال‌هایی از فعالیت سفارت در شبکه‌های مجازی خود همچون اینستاگرام به نمایش گذاشته شده است. امیداست در ماه فرهنگی ژاپن که یکی از مهمترین رخدادهای فرهنگی سفارت ژاپن است و در ماه آتی برگزار می‌شود، همجوشی برای برگزاری نمایشگاه [問] یا «ما» پدید آید. در پایان از همه شما تشکر می‌کنم و برای این رویداد و همه شما آرزوی موفقیت دارم.

۵- آقای دکتر یحیی اسلامی رییس سمپوزیوم و عضو هیأت علمی دانشکده معماری

آقای دکتر اسلامی ضمن خوش آمدگویی به جناب سفیر ژاپن در ایران و هیأت همراه، اساتید ژاپنی و ایرانی و شرکت کنندگان سمپوزیوم از سوی دانشکدگان هنرهای زیبا و اعضای برگزارکننده سمپوزیوم، به سابقه همکاری علمی میان ایران و ژاپن در دانشکدگان هنرهای زیبا پرداختند و اضافه کردند که این سمپوزیوم دومین رویداد در راستای توسعه مبانی نظری بین رشته ای و بین المللی در حوزه هنرهای زیبا است. اولین رویداد با عنوان سمپوزیوم بین المللی هنر و بعد چهارم (afdis.ut.ac.ir) در دی ماه ۱۳۹۷ برگزار گردید. این رویدادهای بین المللی باعث تعامل و همکاری بین کشورها و نهادهای آموزشی و تخصصی مختلف هستند و همچنین زمینه تفکر و تبادل نظر در باره وجوه اشتراک بین کشورها، فرهنگ ها، هنرها و حوزه های مختلف تخصصی را فراهم می کنند. موضوع آستانگی، فضای مابین، 問 یا "ما" در طی دو سال گذشته در پی همکاری علمی میان کمیته علمی سمپوزیوم در ایران و ژاپن در طی سمینارهای مختلف مجازی به بحث گذاشته شده است که حاصل آن برگزاری سمپوزیوم فعلی است. نگارش یک دانشنامه پیرامون هنر و فضای مابین و همچنین برگزاری سومین دوره از نمایشگاه 問 یا "ما" در سال ۲۰۲۳ از دیگر برنامه های همکاری مشترک بر روی موضوع است که انشاءالله بر پایه دست آوردهای سمپوزیوم برنامه ریزی خواهد شد

۶- آقای پروفیسور آکیرا تاته‌هاتا رییس دانشگاه هنر ناما و رییس کمیته اجرایی نمایشگاه [問] یا "ما"

آقای پروفیسور تاته‌هاتا در سخنرانی خوش آمدگویی خود گفتند: خانم‌ها آقایان: من رییس نمایندگان ژاپن در این سمپوزیوم هستم. در ابتدا باید عمیق ترین قدردانی خود را از پژوهشگران، مقامات و سایر افراد در ایران ابراز کنم که پیشنهاد ما برای برگزاری سمپوزیوم را پذیرفتند و از برگزاری آن حمایت کردند. به طور ویژه از آقای دکتر مظاهریان، آقای دکتر اسلامی و خانم دکتر اندرودی تشکر می‌کنم. همچنین از جناب سفیر آیکاوا و سفارت ژاپن برای حمایت خود از این رویداد سپاسگزارم. این سمپوزیوم با عنوان [問] یا "ما" بر پایه‌ی اندیشه آراتا ایسوزاکی (معمار برتر جهانی برنده جایزه پریترکز سال ۲۰۱۹) شکل گرفته است و مفاهیم آن ارتباط نزدیکی با فرهنگ ایران دارد. آراتا ایسوزاکی در ۱۹۷۸ نمایشگاهی با عنوان [問] یا "ما"، زمان-فضا در ژاپن در پاریس برگزار کرد و مباحث مختلفی را از تفسیر خود از مفهوم [問] یا "ما" و رابطه‌ی میان هنر سنتی ژاپن و هنر معاصر گشود. ۲۰ سال قبل این نمایشگاه بازسازماندهی شده و در توکیو برگزار شد. ۲۰ سال بعد یعنی امروز و اینجا، در این سمپوزیوم برگزار می‌شود و امید است ادامه‌ی موفقیت آمیز آن به برگزاری نمایشگاه در سال آینده منجر شود. این سمپوزیوم می‌خواهد کانسپت [問] یا "ما" را که دارای مفهوم پیچیده‌ای از زمان و مکان است ارائه دهد و امیداست مباحث پرشماری را به بحث بگذارد. این سمپوزیوم فرصت منحصر به فردی از ارتباط متقابل میان دو کشور فراهم کرده است. مجدد مایل به تشکر از همه‌ی شما و شرکت کنندگان هستم و برای این سمپوزیوم آرزوی موفقیت می‌کنم.

۱/۳ سخنران کلیدی روز اول، ساعت ۹:۳۰ تا ۱۰

آقای پروفسور ری ایچی میاکه مدیر موزه آرکی دپات و استاد مدعو دانشگاه علوم توکیو، عضو کمیته علمی سمپوزیوم

عنوان: نمایشگاه 間 یا "ما" آرانا ایسوزاکی و درک فضا-زمان

در این سخنرانی پیشینه‌ی برگزاری نمایشگاه 間 یا "ما" به مناسبت فستیوال پاییزه پاریس در ۱۹۷۸ با ابتکار آقای آرانا ایسوزاکی (معمار برتر جهانی) ارائه شد. این نمایشگاه با الهام از واژه 間 یا "ما" که در ژاپن به معنای مابین فضا و زمان است، به عنوان نطفه‌ی نسل نوظهور هنرمندان، طراحان، معماران و موسیقیدانان با پیشبرد مفهوم مهم مابین، ابهام و مجاز تفسیر شد. ۴۰ سال بعد و امروز، این مفهوم بدست وی بار دیگر به چالش کشیده شده است تا با همکاری اساتید و محققین ایرانی، با پیوند دو تمدن که در دو منتهی الیه کریدور فرهنگی مشرق زمین قرار دارند دنیای دیگری از فضای مابین خلق کنند.

۱/۴ پنل اول: موضوع: آستانگی در معماری و فضا: ساعت ۱۰:۳۰ تا ۱۲

۱- آقای پروفسور ماکوتو واتانابه، استاد بازنشسته دانشگاه هوسی و مدیر دفتر معماران ADH

عنوان: معماری بافت شهری شکننده و آسیب پذیر- ویژگی معماری و شهرسازی ژاپن

آقای پروفسور واتانابه در این سخنرانی می گوید: معماری و شهرسازی غیرقابل تفکیک هستند. اگر به نقشه یک شهر ژاپنی بنگریم، می فهمیم که شهر ژاپن از دانه های متعددی تشکیل شده است. بافت شهری اروپایی جامد است و تمایز واضحی را بین پر و خالی، ساختمان و خیابان نشان می دهد در حالی که بافت شهری شهرهای ژاپنی دارای دانه بندی غله مانند ناشی از ساخت و ساز چوبی سنتی است. اما اکنون در شهرهای ملرن، رابطه بین ساختمان-دانه ها از بین رفته است. ایشان در مقابل این موضوع راه حلی را در یکی از پروژه های طراحی و اجرا شده ی دفتر معماری خود (ADH) یعنی «مرکز میراث مکابه» ارائه می دهد. این اثر توانسته است با مشارکت مردمی دانه بندی تاریخی منطقه را احیا کند اما از مصالح نوین برای مقاوم سازی استفاده کند.

۲- آقای مهندس محمد مجیدی، مدیر دفتر معماری بنسار

عنوان: تلاوم معماری

در این سخنرانی وجه تمایز معماری ایران بدست آقای مهندس مجیدی. با مطالعه‌ی سه دوره‌ی پیش از تاریخ، پیش از اسلام و دوران اسلامی و مقایسه‌ی معماری این دوران با یکدیگر به بحث گذاشته می‌شود. ایشان برخی وجوه مشترک همانند مرکز، محور، دانه بندی و سازماندهی را در بناهای دوره‌های مختلف بررسی کرده و در پایان این پرسش را مطرح کردند که آیا این الگوها با وجود تغییر در نیازها و پیشرفت تکنیک‌های ساخت و ساز، طی چندین قرن خود را مانند یک ژن در طراحی ساختمان‌های ایرانی جای داده‌اند و آیا می‌توانند در معماری معاصر ایران امتداد یابند؟

۳- آقای پروفیسور شیگرو ماتسویی، دانشیار انستیتو هنر و علوم پیشرفته ملیا

عنوان: مجازی و واقعی - کارگردانی آرانا ایسوزاکی

آقای پروفیسور ماتسویی بر روی یکی از جنبه‌های زیبایی شناسی مطرح شده بدست آرانا ایسوزاکی، یعنی "فضای تاریکی: ساختار فضایی ایهام"، ۱۹۶۴ تمرکز کرده است؛ که با استفاده از تجربه ایسوزاکی از فضا و نوشته های جونیچیرو تانیزاکی و کافکا به عنوان مرجع، تاریکی روانشناسانه و تصویر مجازی فناوری را مورد بحث قرار می دهد. معمولا نقطه مقابل "مجازیت"، "واقعیت" است. با این حال، ایسوزاکی "تاریکی" را در کنار "مجازی" و "واقعیت" قرار می دهد. بر اساس ایده‌ی "فضای تاریکی"، ایسوزاکی نصب "لایرننت الکتریکی" را در سال ۱۹۶۸ در نمایشگاه میلان تمرین می کند و مفاهیم سنتی و ملرن را با هم پیوند می زند.

۱/۵ پنل دوم: آستانگی در تاریخ تفکر، ساعت ۱۵:۱۴ تا ۱۷

۱- سرکار خانم دکتر میترا آزاد، استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی

عنوان: سیر تحول فضای مابین به عنوان عنصر معماری نیمه باز در معماری ایران باستان

خانم دکتر آزاد به بررسی حضور و نقش فضاهای میانی در مصادیق بناهای مذهبی معماری ایران باستان پرداخت. در ابتدا نیايشگاه‌های قبل از دوره ورود آریایی‌ها به ایران و هخامنشیان بررسی شدند و کهن‌الگویی همانند ایوان به مثابه فضای مابین و تحول آن در مقابر صخره‌ای، آتشکده‌ها و کاخ‌ها ارائه شد. الگوی دیگر یعنی حیاط دارای رواق که در معابد اورارتو سابقه داشتند در آتشکده‌های هخامنشی مشاهده شدند. در ادامه به بناهای مذهبی اشکانی و معرفی نیايشگاه‌های پارتی ایران پرداخته شد و الگوی ایوان ستوندار در بناها دنبال شد. سپس شکل‌گیری یکی از الگوهای مهم یعنی چهارطاقی چلیپا شکل در دوره‌ی اشکانی و ساسانی بررسی شد. سخنران با مقایسه تکنولوژی ساخت نیايشگاه‌های ساسانی و مساجد قرون اولیه اسلامی ایران به این نتیجه رسید که معماری این دو دوره از نظر ویژگی‌های ساخت بسیار نزدیک هستند و تلاوم سنت ساخت الگوهای معماری شاخص فضای مابین در آنها دیده می‌شود.

ترجمه سخنرانی خانم دکتر میترا آزاد به انگلیسی بدست خانم دکتر الهام اندرودی علمی سمپوزیوم و سایر سخنرانان پنل دوم

۲- آقای پروفسور تاکیشی آوکی، استاد دانشگاه هنر و فرهنگ شیژوآکا

عنوان: ارتباط فرهنگی ایرانی-ژاپنی در بستر تاریخی

در این سخنرانی به دو دوره از دوره‌های تاریخی مهم ژاپن اشاره شده است که در آن ژاپن دروازه‌ی خود را به روی فرهنگ‌های غرب گشود: از دوره آسوکا (飛鳥) تا نارا (奈良) (۵۹۲-۷۹۴). سخنران این موضوع مهم را به بحث می‌گذارد که بر طبق تصور رایج، فرهنگ‌های همسایه چین و شبه جزیره‌ی کره در این دوره‌ها به سرزمین ژاپن وارد شدند. با این حال، با پیشرفت مطالعه تاریخ شرق در نیمه دوم قرن بیستم، مشخص است که فرهنگ چینی این دوره در واقع ترکیبی از چینی، مغولی، سغدی، و ایرانی و فرهنگ هندی و بودایی است. این فرهنگ شخصیتی "پان اوراسیا" دارد و بررسی تأثیر کشورهای دیگر همانند ایران در این فرهنگ با اهمیت است. در ادامه، این پژوهش به رابطه‌ی ژاپن و فرهنگ ایران باستان می‌پردازد که حد غربی فرهنگ پان اوراسیا است که در دوره‌ی باستان آسوکا/نارا به ژاپن رسیده است.

۳- آقای پروفسور ریجی آندو، استاد دانشگاه هنر تاما

عنوان: آراتا ایسوزاکی و توشیهیکو ایزوتسو (فیلسوف ژاپنی): توسعه‌ی جدید مفهوم 間 یا "ما"

آقای پروفسور آندو به تأثیر پذیری آقای آراتا ایسوزاکی، یکی از معماران برجسته‌ی معاصر ژاپن، از فیلسوف و مترجم قرآن به زبان ژاپنی یعنی توشیهیکو ایزوتسو (۱۹۹۳-۱۹۱۴)، می‌پردازد و اندیشه‌های ایزوتسو را تشریح می‌کند. ایزوتسو عمیقاً فلسفه اسلامی ایرانی "وحدت وجود" (وحدت هستی) را مطالعه کرده است و آنرا در مقایسه با باورهای دیگر همانند بودایسم و شینتوئیسم قرار داده است. اندیشه‌ی او در مورد آمیختگی شینتوئیسم ژاپنی و بودایسم «میان» تائوئیسم چینی و تصوف ایرانی رشد کرده است. این موضوع می‌تواند مفهوم جدیدی را در نمایشگاه 間 یا "ما" بگشاید.

۴- پرسش و پاسخ روز اول

در پرسش و پاسخ روز اول مباحث مختلفی از جمله کهن الگوهای هنر و معماری ایران و ژاپن، نقش باورها و آیین‌ها، اندیشه‌های فلسفی، تقابل سنت و مدرنیته و مظاهر سکوت و واقعیت در دنیای مجازی، سابقه‌ی رابطه‌ی فرهنگی میان ژاپن و ایران و عناصر معماری و هنری یافت شده به مثابه شاهد این رابطه و مباحث وابسته طرح و با مشارکت سخنرانان و اعضای کمیته علمی سمپوزیوم پاسخ‌های مربوطه ارائه شدند.

۲. روز دوم: ۲۰ شهریور ۱۴۰۱

۲/۱. سخنرانان کلیدی: ساعت ۹ تا ۱۰

۱- آقای پروفسور آکیرا تاته‌هاتا، رییس دانشگاه تاما و رییس کمیته اجرایی نمایشگاه 間 یا "ما"

عنوان: ترکیب بندی مفهوم 間 یا "ما"

در این سخنرانی در ابتدا نمایشگاه "MA Space-Time in Japan" که توسط آقای آرانا ایسوزاکی برای اولین بار در موزه هنرهای تزئینی پاریس در سال ۱۹۷۸ برگزار شد معرفی شد. نمایشگاهی که در سراسر ایالات متحده و اروپا سفر کرد. بیست سال بعد در سال ۲۰۰۰، یک نمایشگاه بازسازی شده در موزه هنر دانشگاه ملی هنرهای زیبا و موسیقی توکیو برگزار شد که مفهوم اصلی را حفظ کرد اما با آثار هنرمندان جایگزین شد. این جریان پژوهشی و فرهنگی در ایران تلاشی برای بازنگری و پیکربندی مجدد مفهوم آن نمایشگاه است. آقای پروفسور تاته‌هاتا با تأکید بر سنت ۲۰ ساله‌ی بازسازی زیارتگاه‌های ژاپنی معتقد است جنبه‌ی جدید «فضا-زمان» که پس از یک بازه‌ی زمانی ۲۰ ساله پدیدار می‌شود، فرصتی برای انتقال مفهوم 間 یا "ما"، فضای مابین و آستانگی به تاریخ و اقلیم ایران و فرهنگ اسلامی، و قرار دادن آن در معرض دیدگاهی دیگر است.

۲- آقای دکتر حسن بدخاری، استاد دانشگاه تهران، دانشکدگان هنرهای زیبا

عنوان: کانسپت فلسفی فضا

در این سخنرانی به معنای فلسفی وجود به مثابه یک مفهوم کامل اشاره شد. این بدان معناست که وقتی در مورد عالم هستی یا عالم موجود بحث می کنیم، از عالم پر صحبت می کنیم، نه عالمی که خالی یا دارای اجزاء خالی است. بدین ترتیب سخنران این پرسش مهم را مطرح کرد که اگر چنین است، برخی از مفاهیم مانند فضای خالی یا غیبت در فلسفه شرق به چه معناست؟ در پاسخ فضا و زمان مفاهیمی معرفی شدند که قابل درک هستند اما قابل تعریف نیستند. فیزیکدانان دوست دارند فضا را امری عینی بدانند اما فیلسوفان آن را مفهومی ذهنی می دانند. از نگاه فلسفی در هنر، فضای خالی همان چیزی است که تصویر در آن ظاهر می شود و در معماری، فضا چیزی است که ساختمان ها در آن ظاهر می شوند. همچنین فضای بین، مکان بین دو شی است نه چیز دیگری.

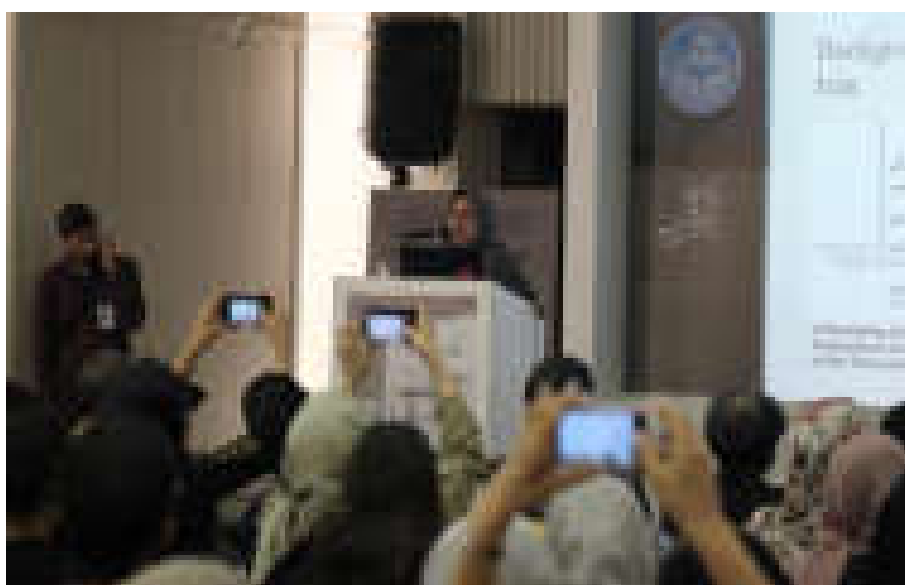

۲/۲. پنل سوم: آستانگی: لغت‌شناسی و مفهوم‌سازی، ساعت ۱۰:۳۰-۱۲

۱- خانم دکتر الهام اندرودی، دانشیار دانشکده‌ی معماری دانشکده‌گان هنرهای زیبا و دبیر علمی سمپوزیوم

عنوان: آستانگی در معماری ایران و ژاپن، لغت‌شناسی و مفهوم‌سازی

در این سخنرانی برخی مفاهیم و اصطلاحات مهم که کهن الگوهای متداوم معماری ایران را تعریف می‌کنند به بحث گذاشته شد. برخی از این مفاهیم را می‌توان مکمل و برخی دیگر متناقض با یکدیگر تعریف کرد. به طور مثال درون و برون، مرکز و میان، آستانه و درگاه، مرز و حریم، بهشت و پردیس، و نور و سایه در معماری ایران در عناصری همانند رواق، دالان، هشتی، ایوان، حیاط، گنبد رزون و یا مجموعه‌هایی همانند بازار، باغ، مسجد و خانه تبلور یافته است. با توجه به بستر فرهنگی مشترک در مشرق زمین، مفاهیم متعددی را می‌توان به صورت مقایسه‌ای بین معماری ایرانی و ژاپنی بررسی کرد. برخی از مهم‌ترین این مفاهیم در نمایشگاه آقای آراتا ایسوزاکی در پاریس با ایده‌هایی همچون ناپایداری، کهنگی ستودنی، گنر و گذار و پل، حریم مقلس، مابین-فضا-زمان طرح شده‌اند. سخنران تأکید می‌کند که شرح این عناصر و مفاهیم مشترک می‌تواند بستر یک پژوهش تطبیقی مهم و تدوین دانشنامه "هنر و فضای مابین" را میان ایران و ژاپن فراهم آورد.

۲- آقای دکتر سید یحیی اسلامی استادیار دانشکده‌ی معماری دانشگاه هنرهای زیبا و رییس سمپوزیوم

عنوان: از مانع تا رسانه: باز تعریف مرز به عنوان فضای مولد

آقای دکتر اسلامی در ابتدا با تعریف سنتی مرز به عنوان یک خط تقسیم صحبت خود را آغاز می‌کند که محدودیت‌های یک منطقه یا دسته را مشخص می‌کند. معماری را در ابتدایی‌ترین شکل خود می‌توان به عنوان هنر تشکیل مرزها برای تعیین فضا و ایجاد درونی به عنوان متمایز از بیرون توصیف کرد. اگر تعریف سنتی مرز متوجه ممانعت کردن، مدرنیست‌ها متوجه بسط دادن، و پست مدرنیست‌ها متوجه شمول دو پهلو باشد در اینجا یک مفهوم چهارم از مرز پیشنهاد می‌شود. در این مدل فکری، بینابین نه به عنوان فضای حاشیه‌ای بی تفاوتی، بلکه به عنوان فضای فعال اهمیت جدیدی پیدا می‌کند و به یک فضای مابین انعطاف پذیر برای تسهیل تحولات فرا رشته‌ای تبدیل می‌شود.

۳- آقای پروفسور **ماساهیرو ایگن**، دانشیار دانشگاه طراحی کوبه

عنوان: میراث کوهی سوگیورا (طراح گرافیک ژاپنی): طراحی گرافیک [㊦] یا "ما" (این سخنرانی به نمایندگی آقای پروفسور ری ایچی میاکه ارائه شد)

آقای پروفسور ایگن ابتدا با معرفی کوهی سوگیورا (۱۹۳۲-) طراح نمایشگاه فستیوال پاییزی پاریس در ۱۹۷۸، بر تأثیر بینش عمیق او در طراحی گرافیک ژاپن و کشورهای آسیایی و تشویق آراتا ایسوزاکی برای تصویر جسورانه در مورد فضا/زمان تأکید دارد. وی به تفاوت رویکرد کوهی با رویه‌های مدرنیستی رایج و تمرکز وی بر اصالت هنر و طراحی آسیایی همانند ماندا و نماد معنوی پشت آن اشاره کرد. آقای پروفسور ایگن به عنوان جانشین سوگیورا که آرشیو بزرگی از آثار کوهی در دانشگاه کوبه در اختیار دارد، برای طراحی گرافیکی نمایشگاه [㊦] یا "ما" در امتداد جاده‌ی ابریشم (در ایران) ایده‌های خود را مطرح می‌کند: ایده‌ی توسعه‌ی مفهوم زودگذر بودن نمادهای پرورده شده بدست کوهی از طریق ادغام حروف ژاپنی و فارسی. مثال‌های از طرح روی جلد و صفحه پردازی آقای ایگن برای دانشنامه‌ی "هنر و فضای مابین، ایران-ژاپن" بدست آقای پروفسور ری ایچی میاکه ارائه شد.

۲/۳ پنل چهارم: آستانگی در هنرهای نمایشی و موسیقی، ساعت ۱۵:۱۴ تا ۱۷:۳۰

۱- آقای پروفسور آکیرا تاکایاما، کارگردان و استاد دانشگاه هنر توکیو

عنوان: نمایش خیابانی در هنر نمایشی ژاپن

آقای پروفسور تاکایاما ابتدا به خاستگاه هنرهای نمایشی ژاپنی «دنگاکو (نمایش در مزرعه برنج)» و انتقال آن از مزرعه برنج به خیابانها اشاره می‌کند. نه تنها «دنگاکو»، بلکه تمام هنرهای نمایشی ژاپنی از خیابان شروع شده‌اند. به عبارت دیگر، نمونه‌ی اولیه‌ی هنرهای نمایشی ژاپنی، اجرای خیابانی است. سخنران موضوع خیابان و نمایش و ترکیب این دو با هم را در تأثر تاریخی ژاپن یعنی کابوکی و نمایش بوتو از تانسومی هیجیکاتا بررسی می‌کند. وی کسی بود که سعی کرد حرکات نمایشی خود را به «خیابان/نمایش» تبدیل کند. معنای نمایش خیابانی فراتر از مفهوم کلامی خود رفته و خیابان را به صحنه‌ی نمایش تبدیل می‌کند. سخنران معتقد است این شیوه به مفهوم فضای مابین یا «ما» مرتبط است. وی در ادامه برخی از تجارب اجرای نمایش کارگردانی شده بدست خود (پروژه واگنر در آلمان) را تشریح کرد.

۲- آقای دکتر مجید شیخ انصاری، استادیار دانشکده سینما و تئاتر دانشگاه هنر

عنوان: ابزار روایت غیر کانونی در رسانه های جایگزین

آقای دکتر انصاری به کانونی سازی به مثابه روشی برای محدود کردن اطلاعات موجود اشاره می کند که مجموعه ای از روایات مؤثر بر روایت مخاطب تحمیل می شود تا روایت مورد نظر را بسازد. با وجود سهم انکارناپذیر این روش ها در تاریخ هنر، آنچه در این روند از دست می رود، امکان مشارکت مخاطب در ساختن روایت های شخصی و به فعلیت رساندن ظرفیت های بالقوه در فضای زمانی میان آنهاست. در مقابل این رویکرد وی بر تجربه و امکان استفاده از روش های غیر کانونی در رسانه های سنتی و قدرت و ظرفیت رسانه های جایگزین در فعال سازی فضای مابین از طریق توجه و مقایسه تطبیقی ویژگی های هنر سینما و واقعیت مجازی تأکید می کند.

۳- استاد توشی تسوچیتوری (با اجرای زنده فلوت و کوتسوزومی ژاپنی)

عنوان: موسیقی دوران پیش از تاریخ و بازسازی آن

آقای تسوچیتوری رویکرد نامتعارفی به موسیقی دارد و آواهای کهن رامابین آثار به جای مانده از دوران باستان، یعنی عصر سنگ و دوران پیش از تاریخ ژاپن بررسی می‌کند. وی بر دنیای آوایی باستان و عصر ماقبل تاریخ جومون در ژاپن تمرکز کرده است و از خلال تحلیل نقوش سفال و اشیاء به جای مانده از این دوره سعی در باززنده سازی آواهای کهن دارد. وی با صداهای مقدس سانوکیتنه، نوعی سنگ آنزیت که در منطقه بومی وی، سانوکی یافت می‌شود، یک اجرای ویژه بلاهه با یادآوری دوران ماقبل تاریخ ساخته است. وی اشاره می‌کند که کار استخراج صداهای نهفته در سنگ‌ها و بافتن ردیف آهنگ و ریتم نیاز به حس لطیف صدا و انعطاف پذیری ذهن دارد که همچون یک اجرای آیینی عمل می‌کند. وی در انتهای سخنرانی با اجرای فلوت و نوعی درام سنتی ژاپن یعنی کوتسوزومی شرکت کنندگان را با آواهای ژاپنی آشنا می‌کند.

۴- استاد مجید کیانی، موسیقیدان و مدرس گروه موسیقی دانشکده‌گان هنرهای زیبا (با اجرای زنده سنتور)

عنوان: معماری ایرانی و موسیقی

استاد کیانی به عنوان چهره ماندگار موسیقی ایران به تخصص نوازندگی سنتور، با اندیشیدن به رابطه موسیقی کلاسیک ایرانی و معماری ایرانی، این ایده را مطرح می‌کند که موسیقی کلاسیک ایرانی همان معماری ایرانی است. زیرا هر دو در دنیای رمز و راز و سکوت ادامه دارند. وی به نکات مشترک در موسیقی و معماری یعنی ریتم، فضا و حجم اشاره می‌کند و مهم‌ترین نکته را ارتباط زیبایی‌شناسی موسیقی ایرانی با معماری می‌داند که در تناسبی مانند فواصل و ابعاد بین فواصل موسیقی و فضاها میانی در سازه‌های معماری منعکس می‌شود و منظره‌ای بی‌ظنیر را می‌سازد؛ ما را در تفکر عرفانی به دنیای رمز و راز و سکوت راز راهنمایی می‌کند و دریچه‌ای از معرفت‌شناسی را نیز می‌گشاید. استاد کیانی در پایان با نوازندگی چیره دست سنتور سخنرانی پربار خود را به پایان رساند.

۵- استاد **رضا پرویززاده**، موسیقیدان و عضو هیأت علمی گروه موسیقی دانشکده هنرهای زیبا (به همراه اجرای زنده کمانچه)

عنوان: موسیقی ایرانی و سکوت

استاد پرویززاده سخن خود را اینچنین آغاز می‌کند که موسیقی و به طور خاص ملودی و لحن، مجموعه‌ای سازمان یافته از نت‌ها (تن‌ها) و فواصل زمانی بین نت‌ها است. اما کیفیت فواصل موسیقی در انواع مختلف آن متفاوت است. در «موسیقی دستگاهی» ایران که از نظر تاریخی، اواخر دوره قاجار و اوایل دوره پهلوی اهمیت یافته است، کمیت فواصل زمانی در مقایسه با ساختار وزنی کلمات که وجه غالب شعر کلاسیک (عروضی) است قابل بررسی است. موسیقی دستگاهی به یک معنا از سکوت پرهیز می‌کند و به نظر می‌رسد در ایجاد فاصله بین سکوت از عناصری همانند ریز و واخوان استفاده می‌کند. این ویژگی موسیقی دستگاهی مشابه و مرتبط با نقاشی و طراحی ایرانی در این دوره است که از خالی گذاشتن متن پرهیز می‌کند. ایشان با اجرای عالی کمانچه برخی از جلوه‌های موسیقی دستگاهی ایران را در رابطه با موضوع به نمایش گذاشت.

۶- آیین اختتامیه

در آیین اختتامیه رئیس، اعضای اجرایی و علمی سمپوزیوم ضمن تشکر از سخنرانان ایرانی و ژاپنی و به ویژه دانشجویان عضو انجمن علمی معماری دانشکده‌ی معماری، مهمترین مفاهیم مورد بحث در سمپوزیوم را فهرست کرده و دو رویداد وابسته‌ی آتی از جمله تدوین کتاب "دانشنامه هنر و فضای مابین، ایران-ژاپن" و نمایشگاه "問 یا ما" در امتداد جاده‌ی ابریشم که قرار است در سال آینده برگزار شود را تشریح کردند. در خاتمه اعضای سمپوزیوم از همه شرکت کنندگان که با علاقه مباحث را دنبال کردند تشکر و قدردانی کردند.

